

І. С. Керницький, З. Б. Живко, М. І. Керницька, М. О. Живко та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с. 16. Завербний А. С. Управлінський аспект економічної безпеки підприємств в посткризових умовах господарювання / А. С. Завербний // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Проблеми економіки та управління”. – Львів. – 2010. – № 668. – С. 267–271. 17. Економічна безпека: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с. 18. Петрович Й. М. Організаційна система управління як основа економічної безпеки підприємства / Й. М. Петрович, І. І. Новаківський // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Проблеми економіки та управління”. – Львів. – 2010. – № 668. – С. 3–11.

УДК: 330.131.7 : 339.187.6

Л.І. Чернобай, І.Я. Кулиняк*

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра менеджменту та міжнародного підприємництва,
*кафедра менеджменту організацій

РИЗИКИ ЛІЗИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

© Чернобай Л.І., Кулиняк І.Я., 2011

Виділено основні аспекти трактування сутності поняття “ризик”. Показано негативні та позитивні результати врахування впливу ризиків, які виникають в процесі лізингової діяльності. Запропоновано удосконалене визначення поняття “ризик лізингової діяльності”. Розроблено класифікацію видів ризиків лізингової діяльності.

Ключові слова: ризик, ризики лізингової діяльності, лізингова діяльність, невизначеність, конфліктність.

The main aspects of the interpretation of the notion of “risk” were distinguished. The negative and positive results of the accounting of the risks that arise in the leasing activity were shown. An improved definition of the notion “leasing activity risks” was suggested. The classification of types of leasing activity risks was developed.

Key words: risk, risks of leasing activity, leasing activity, uncertainty, conflict.

Постановка проблеми

В економічній, довідковій та нормативно-правовій літературі немає точного та однозначного визначення сутності поняття “ризик лізингової діяльності”. Формування змісту дефініції відбувається одночасно із становленням та розвитком науки ризикології та лізингової діяльності як окремої економічної категорії. Актуальність обраної теми зумовлена розбіжністю та подекуди суперечливим характером трактування поняття “ризик” різними авторами, що й вимагає пошуку тієї грані стику різних тлумачень, яка б якнайповніше і якнайточніше відображала сутність цього поняття, особливо це стосується визначення цього поняття у лізинговій діяльності, якій притаманні специфічні особливості.

Для формування ефективної системи ризик-менеджменту лізингової діяльності необхідно насамперед класифікувати ризики, адже наявність потужної системи управління ризиками на підприємствах має вирішальне значення для їхньої успішної та прибуткової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання класифікації, оцінювання, управління та мінімізації ризиків лізингової діяльності розглядають багато вітчизняних та зарубіжних науковців: А. Аюпов, В. Міщенко, В. Рошило, Н. Внукова, О. Дорофєєва, О. Сухенко та інші.

Більшість досліджень присвячені, як правило, аналізу ризиків лізингових компаній. Так, Колядюк Ю. [1, с. 12] виділяє три групи основних фінансових ризиків лізингових компаній: ринкові ризики, кредитні ризики та ризики ліквідності. Окремою групою ризиків автор виділяє ризики, пов'язані з предметом лізингу контрагента.

У [2] ризики лізингової діяльності поділені на два види. Перший пов'язується з втратою або знищенням майна, яке є предметом лізингу, а другий вид ризику може проявитися у настанні тимчасової або постійної неплатоспроможності лізингоодержувача.

Рошило В.І. [3] виділяє такі види ризику, які притаманні лізингу: підприємницький (виробничий, майновий, фінансовий), політичний та природний ризики. Фінансовий вид ризику поділяється на підвиди: кредитний, валютний, страховий, процентний ризики та ризик втраченої вигоди.

Подольчак Н. І. [4] пропонує виокремлювати два основні види ризиків – лізингової угоди та лізингової діяльності. Ризики лізингової угоди обмежуються умовами укладеного договору та зобов'язаннями сторін, а ризики лізингової діяльності пов'язані із наданням у лізинг активів та його організаційно-економічним забезпеченням. До них належать ризики невикористаних можливостей, ресурсні, інноваційні, парку предметів лізингу, проектні, маркетингові ризики та ризики специфіки лізингової діяльності.

Дорофєєва О. В. [5] серед значного масиву ризиків, властивих вітчизняним лізинговим компаніям, головне місце виділяє фінансовим ризикам, які поділено на три групи – валютні ризики, портфельні та ризики фінансування, які деталізуються за дрібнішими ознаками.

Постановка цілей

Мета роботи:

- виділити основні аспекти трактування сутності поняття “ризик”;
- показати негативні та позитивні результати врахування впливу ризиків, які виникають у процесі лізингової діяльності;
- запропонувати удосконалене визначення поняття “ризики лізингової діяльності”;
- класифікувати види ризиків лізингової діяльності.

Виклад основного матеріалу

Нестабільність та динамічність розвитку економічних процесів, непередбаченість впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ на процеси господарювання, посилення ролі глобалізаційних процесів, застосування конкурентами нових, нестандартних та креативних ідей в управлінні – усе це вимагає від суб'єктів господарювання рахуватись навіть із найменшими ризиками, які можуть виникнути в процесі ведення підприємницької діяльності. Породжена непередбаченістю велика різноманітність ризиків потребує ефективного управління, тобто використання різних методів, заходів, що дають змогу деякою мірою спрогнозувати настання ризикової події і вжити заходів щодо зниження ступеня ризику.

У найширшому сенсі, ризик – це схильність до настання якоїсь несприятливої події, лиха. Словник “Cambridge Advanced Learner's Dictionary” визначає ризик як можливість настання чогось негативного. Подібна дефініція міститься і в інших словниках. Зокрема, “Compact Oxford English Dictionary” визначає ризик як: 1) ситуацію, що включає схильність до небезпеки; 2) можливість, що щось неприємне станеться. Словник “Merriam-Webster Online Dictionary” визначає ризик як можливість настання збитку чи шкоди. В українській мові під поняттям ризик переважно розуміють небезпеку, небажану подію [6].

Досліджуючи різні точки зору науковців щодо трактування поняття “ризик” (табл. 1), можемо виділити кілька основних аспектів трактування сутності цього поняття: можливість відхилення від

передбачуваної мети; ймовірність (загроза) втрати ресурсів, недоотримання прибутків (доходів) або появи додаткових витрат; діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності; стимул для отримання додаткового прибутку, специфічного підприємницького доходу.

Таблиця 1

Трактування поняття “ризик”

Аспект трактування	Зміст поняття	Автор (джерело)
Можливість відхилення від передбачуваної мети	Ризик у загальному випадку слід розглядати як можливість або загрозу відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних.	С. М. Ілляшенко [7, с. 10]
	Під ризиком треба розуміти можливість настання певної ситуації, яка може виникнути у будь-якій діяльності і може відхилитись від поставленої мети (привести до виникнення втрат або недоотримання прибутку) або залишитись незмінною	Ю. В. Сенейко [8]
	Ризик – це економічне явище, що характеризує ступінь відхилення планових та фактичних показників діяльності підприємства, які могли бути спрогнозованими під час планування з певним рівнем ймовірності. Відхилення можуть бути як позитивними, так і негативними для виробничо-господарської діяльності машинобудівних підприємств	О. Р. Беднарська [9, с. 10]
Ймовірність (загроза) втрати ресурсів, недоотримання прибутків (доходів) або появи додаткових витрат	Категорію “ризик” можна визначити як небезпеку втрати ресурсів чи недоодержання доходів порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів	Л. І. Донець [10, с. 7]
	Ризик – ймовірність (загроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання прибутків або появи додаткових витрат внаслідок певної виробничої та фінансової діяльності	Грабовый П. Г. [11]
	Під ризиком розуміють прогнозовану векторну величину збитку, що може виникати внаслідок ухвалення рішень в умовах невизначеності та реалізації загрози	Кошель А.О. [12]
Діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності	Ризик – об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату	В. В. Лук'янова [13, с. 22]
	Ризик – це невизначеність в отриманні доходу, який залежить від загального стану економіки, це спосіб дії у ситуації невизначеності	Христиановський В. В. [14, с. 20]
	Ризик – це насамперед дія в сподіванні на щасливий кінець за принципом “пощастить – не пощастить”, яка передбачає розрахунок (точний або не точний) та залежить від умов прийняття рішення	І. В. Багрова, Т. С. Яровенко [15]
Стимул для отримання додаткового прибутку, специфічного підприємницького доходу	Ризик – великий стимул для отримання додаткового прибутку, специфічного підприємницького доходу	Половкін П. [19, с. 73–74]

На думку багатьох науковців, найповнішим та найпоширенішим є визначення поняття “ризик” В. В. Вітлінським: “Ризик – це економічна категорія, що відображає характерні особливості

сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин, об'єктивно наявних невизначеності і конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обмежені можливими загрозами і невикористаними можливостями" [17, с. 23].

Лізингова діяльність, як і будь-яка інша фінансово-господарська діяльність, зазнає впливу певних ризиків, своєчасна ідентифікація яких дасть змогу вчасно прийняти управлінські рішення, які забезпечать оптимальне співвідношення дохідності та ризику. Вищенаведені визначення не враховують особливостей здійснення лізингових операцій і не можуть бути застосовані для тлумачення ризиків лізингової діяльності. Тому доцільно розглянути ризики лізингової діяльності як окремих вид економічних ризиків.

Дорофеева О. В. [5] пропонує визначати ризик як вартісний (кількісний) вираз імовірнісної події в умовах вибору однієї з альтернатив, реалізація якої може зумовити як отримання додаткових прибутків, так і погіршення фінансового стану компанії порівняно з висхідним. Автор визначила, що серед значного масиву ризиків, властивих вітчизняним лізинговим компаніям, головне місце належить фінансовим ризикам, які в лізингових компаніях мають свої, особливі форми прояву.

Подібний висновок визначений Колядюком Ю. [1], який вважає, що структура ризиків лізингових компаній має свої особливості, як результат обмеженого і специфічного набору послуг, які надаються.

Так, у праці [3] зазначено, що у лізинговій діяльності ризик прийнято ототожнювати з можливістю втрати частини ресурсів, зниженням запланованих доходів або появою додаткових витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій.

Ризик породжується невизначеністю, випадковістю та конфліктністю, які виступають його основними властивостями.

Невизначеність ризику є фундаментальною характеристикою недостатньої забезпеченості процесу прийняття рішень знаннями стосовно певної проблемної ситуації. Конфліктність ризику виявляється у певній суперечності між об'єктивно існуючими ризиковими ситуаціями та їх суб'єктивною оцінкою [13, с. 27–28].

У багатьох працях науковців ризик розглядається як негативне явище, що призводить до певних втрат (загроз, небезпеки). Проте, крім негативних, ризики лізингової діяльності можуть спричинити позитивні та нейтральні (нульові) наслідки або результати. Нейтральних наслідків можна досягнути у разі застосування заходів зниження рівня ризиків. У табл. 2 наведено негативні та позитивні результати врахування ризиків, які виникають в процесі лізингової діяльності.

Таблиця 2

Результати врахування впливу ризиків, які виникають в процесі лізингової діяльності

Негативні результати	Позитивні результати
Втрата ресурсів, витрачених на організацію лізингових операцій або поява додаткових витрат	Отримання додаткового прибутку, специфічного підприємницького доходу
Недоотримання прибутків (доходів) від здійснення лізингової діяльності	Формування графіка виплати лізингових платежів
Можливість відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних	Забезпечення високого рівня диверсифікації лізингового портфеля
Демотиватор діяльності працівників, не схильних до ризику, які залучені до лізингової діяльності	Мотиваційний фактор для працівників, схильних до ризику, які залучені до лізингової діяльності
Втрачені можливості внаслідок нереалізації альтернативних проектів (кредитування, купівля за власні кошти)	Причина удосконалення методики аналізу фінансового стану лізингодержувача
Відсутність можливості точно спрогнозувати рух грошових потоків у довготерміновому періоді	Використання у роботі працівниками та менеджерами творчого та креативного мислення

Більшість науковців досліджують ризики лізингових компаній, зараховуючи їх до фінансових ризиків. Проте лізингова діяльність обмежується не тільки здійсненням фінансових операцій, а й маркетингових, управлінських, збутових тощо. Це, а також виокремлення лізингової діяльності як

окремої фінансово-господарської операції з усіма наявними їй специфічними особливостями, вимагає виділення ризиків лізингової діяльності як окремого виду економічних ризиків.

Отже, на основі досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, а також власних досліджень автора, можна сформулювати таке визначення: ризики лізингової діяльності – це економічне явище, пов'язане з подоланням невизначеності, випадковості та конфліктності у ситуації неминучого вибору у ході здійснення лізингової діяльності, що може призвести до негативних, позитивних або нейтральних відхилень від поставленої мети.

Для формування ефективної системи ризик-менеджменту лізингової діяльності необхідно сформулювати якісну класифікацію видів ризиків лізингової діяльності.

На основі власних досліджень та аналізу наукової та науково-практичної літератури [1–5, 7, 10, 13] автор запропонував класифікацію видів ризиків лізингової діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Класифікація видів ризиків лізингової діяльності

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види	Характеристика виду
1	2	3	4
1	За джерелами виникнення	Систематичні (ринкові) ризики	Викликані процесами, що відбуваються на ринку лізингових послуг загалом
		Несистематичні ризики	Ризики окремих суб'єктів лізингової діяльності
2	Стосовно суб'єкта лізингової діяльності	Ризики лізингодавця	Виникають у лізингодавця в процесі передачі права володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу
		Ризики лізингоодержувача	Виникають у лізингоодержувача в процесі отримання права володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця
		Ризики продавця (постачальника) предмета лізингу	Виникають у продавця (постачальника) в процесі передавання предмета лізингу лізингодавцю
		Ризики інших суб'єктів, які є сторонами багатостороннього договору лізингу	Ризики банків, страхових компаній, консалтингових фірм, сервісних компаній з обслуговування, які опосередковано залучені до лізингової діяльності
3	За характером дії	Динамічні (спекулятивні) ризики	Ризики непередбачених змін вартості основного капіталу внаслідок прийняття управлінських рішень чи непередбачених змін ринкових або політичних обставин. Такі зміни можуть призвести як до втрат, так і додаткових прибутків під час здійснення лізингової діяльності
		Статичні (чисті) ризики	Ризики втрати реальних активів внаслідок завдання збитків власності, а також втрат доходу через недієздатність підприємства. Вони призводять тільки до втрат під час здійснення лізингової діяльності
4	За масштабами впливу	Одноосібні ризики	Здійснюють вплив лише на певний суб'єкт лізингової діяльності
		Групові ризики	Наслідки від реалізації ризикованої ситуації можуть впливати на групу суб'єктів лізингової діяльності
5	За причинами (природою) виникнення	Суб'єктивні ризики	Невизначеність цілей діяльності
		Об'єктивні ризики	Нестача інформації
		Уявні ризики	Зумовлені психологічною схильністю чи несхильністю суб'єкта до ризику
6	За характером прояву	Короткотривалі ризики	Характеризуються невеликим часом впливу факторів ризику на розвиток ризикованої ситуації

1	2	3	4
		Довготривалі ризики	Характеризуються значним часом впливу факторів ризику на розвиток ризикованої ситуації
7	За сферою впливу	Зовнішні ризики	Не залежать від діяльності суб'єкта лізингової діяльності і виникають за взаємодії із зовнішнім середовищем
		Внутрішні ризики	Виникають як наслідок діяльності суб'єкта лізингової діяльності
8	За рівнем фінансових втрат	Припустимі ризики	Характеризуються частковою втратою прибутку під час здійснення лізингової діяльності
		Критичні ризики	Характеризуються втратами у розмірі понесених витрат на здійснення лізингової діяльності, причому відсутнє отримання доходу
		Катастрофічні ризики	Характеризується понесенням додаткових витрат, наприклад, виплата штрафів, які перевищують загальний прибуток від здійснення лізингової діяльності
9	За можливістю передбачення	Прогнозовані ризики	Ризики, виникнення яких можна спрогнозувати
		Непрогнозовані ризики	Ризики, виникнення яких неможливо спрогнозувати
10	За видами діяльності (за сферою походження)	Фінансові ризики	Виникають під час здійснення фінансових операцій чи фінансових угод і пов'язані з імовірністю втрат фінансових ресурсів
		Комерційні ризики	Пов'язані з імовірністю виникнення втрат у процесі надання лізингових послуг
		Управлінські ризики	Пов'язані із вибором та ухваленням управлінського рішення на різних рівнях управління лізинговим проектом
		Ризики, пов'язані з предметом лізингу контрагента	Ризики неповернення; ризики, пов'язані з реалізацією на вторинному ринку; ризики втрати
11	За функціями менеджменту	Ризики планування	Виникають в процесі визначення цілей підприємства на певну перспективу, оптимальних засобів, шляхів та умов реалізації лізингових проектів
		Ризики організування	Виникають в процесі створення структури підприємства, яка дає можливість працівникам ефективно реалізовувати лізингові проекти
		Ризики мотивування	Виникають в процесі спонукання працівників до лізингової діяльності, спрямованої на досягнення особистих цілей організації
		Ризики регулювання	Виникають в процесі усунення відхилень, збоїв, недоліків тощо, які виникають під час здійснення лізингової діяльності через розроблення і впровадження керуючою системою відповідних заходів
		Ризики контролювання	Виникають в процесі зіставлення реальних результатів, отриманих під час здійснення лізингової діяльності, зі сподіваними та аналізуванні причин відхилень

Проблема класифікації видів ризиків лізингової діяльності ні в науковому, ні в практичному відношенні не є повністю завершеною і потребує свого подальшого удосконалення відповідно до вимог реалій сьогодення.

Висновки

У роботі виділено такі основні аспекти трактування сутності поняття “ризик”: можливість відхилення від передбачуваної мети; ймовірність (загроза) втрати ресурсів, недоотримання

прибутків (доходів) або появи додаткових витрат; діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності; стимул для отримання додаткового прибутку, специфічного підприємницького доходу. Також показано негативний та позитивний вплив ризиків на діяльність суб'єктів лізингової діяльності та запропоновано удосконалене визначення поняття “ризик лізингової діяльності”. Відсутність повної та якісної класифікації ризиків лізингової діяльності спонукало авторів запропонувати удосконалену класифікацію, яку наведено у табл. 3. Ця класифікація дає змогу систематизувати ризики лізингової діяльності відповідно до певних цілей та сформуванню ефективну систему ризик-менеджменту лізингової діяльності.

Перспективи подальших досліджень

Відповідно до розробленої у роботі класифікації ризиків у подальших дослідженнях необхідно звернути увагу на формування системи та програми управління ризиками, розроблення процедур, методів і моделей аналізу та оцінювання ризиків лізингової діяльності.

1. Колядюк Ю. Основные финансовые риски лизинговых компаний / Ю. Колядюк // *Лизинг в Україні*. – 2005. – № 5. – С. 12–13.
2. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків: монографія / М.С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-блани, 2002. – 570 с.
3. Рошило В. І. Джерела фінансування інноваційного розвитку: монографія / В.І. Рошило. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 272 с.
4. Подольчак Н. І. Економічне оцінювання та розвиток лізингової діяльності машинобудівного підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Подольчак Надія Ігорівна; Національний університет “Львівська політехніка”. – Львів, 2009. – 28 с.
5. Дорофеева О. В. Фінансові ризики лізингових компаній України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Дорофеева Ольга Вікторівна; Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2004. – 24 с.
6. Даньків В. Й. Теоретичні основи управління операційними ризиками [Електронний ресурс] / В.Й. Даньків. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2009_27/statti/3_6.htm.
7. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: навч. посіб. / С. М. Ілляшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
8. Сенейко Ю. В. Сучасні підходи до трактування категорії “ризик” / Ю.В. Сенейко // *Регіональна економіка*. – 2006. – № 1. – С. 206–211.
9. Беднарська О. Р. Суть та види ризиків у плануванні діяльності машинобудівного підприємства / О.Р. Беднарська // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку”*. – 2007. – № 606. – С. 8–15.
10. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навч. посіб. / Л. І. Донець. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
11. Грабовый П. Г. Риски в современном бизнесе / П. Г. Грабовый, С. Н. Петрова, С. И. Полтавец и др. – М.: Аланс, 1994. – 237 с.
12. Кошель А. О. Поняття ризику та його види при використанні земельних ресурсів у ринкових умовах [Електронний ресурс] / А.О. Кошель. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2010_1/files/10kalits.pdf.
13. Лук'янова В. В. Економічний ризик: навч. посіб. / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К.: Академвидав, 2007. – 464 с.
14. Христиановський В. В. Экономический риск и методы его измерения / В.В. Христиановський, Ю.Н. Поликов, В.П. Щербина. – Донецьк: ДонГУ, 1999. – 250 с.
15. Багрова І. В. Основні аспекти визначення поняття ризику в забезпеченні надійності інвестиційних проектів [Електронний ресурс] / І.В. Багрова, Т. С. Яровенко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvngu/2010_4/Bagrova.pdf.
16. Половкин П. Предпринимательские риски и управление ими (теоретико-методологический и организационный аспекты) / П. Половкин, А. Зозюк // *Российский экономический журнал*. – 1997. – № 9. – С. 73–74.
17. Диба М. І. Суть та види фінансових ризиків у системі ризик-менеджменту підприємства / М.І. Диба // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку”*. – 2008. – № 635. – С. 22–28.